

NAŠA SLUŽBA ZAŠTITE NA PETOJ GENERALNOJ SKUPŠTINI MEĐUNARODNE UNIJE ZA ZAŠTITU
PRIRODE U EDINBURGU

Svake druge godine održava se redovna Generalna skupština Međunarodne Unije za zaštitu prirode i to uvijek u raznim zemljama, koje su članice ove međunarodne organizacije. Do sada su održane skupštine u Leik Succes-u, Hagu, Salzburgu, Kopenhagenu i zadnja peta u Edinburgu, od 20—28 juna 1956 godine. Na ovoj skupštini (kongresu) prisustvovali su predstavnici 40 nacija i 8 međunarodnih organizacija, između ostalih predstavnici UNESC-a i FAO, sa 320 delegata, sa svih pet kontinenata. Naša zemlja nije članica ove međunarodne organizacije, te sam ja, iz naše zemlje, prisustvovao kao posmatrač; isto tako zemlje koje nisu članice, imale su svoje posmatrače.

Skupštinu je otvorio Lord Strathclyde, ministar za Škotsku, koji je naglasio, »da se od posljednjeg stoljeća sa prirodom mnogo brižljivije ophodi, nego što je to bio ranije slučaj. Potrebno je učiniti velike napore da se priroda održava i njeguje, te je u tome smislu uspjelo u Škotskoj prilagođavanje industrijskih gradnji, prirodi. Naročito je značajan problem ishrane čovječanstva, jer se svake sekunde čovječanstvo povećava za jednog čovjeka. Radi ovih i drugih problema, interes javnosti za ovaj kongres je veliki u čitavom svijetu.«

Predsjednik Unije prof. dr. Heim iz Pariza je naglasio da je preistorijski čovjek u prirodi uspostavio ravnotežu, ali čovjek 20 vijeka je razorio prirodu, te čovjek vodi veliku borbu i protiv prirode. S jedne strane prenaseljenost, a s druge osiromašenje prirodnih izvora, pogoršaće situaciju u skoroj budućnosti; rude se kopaju, šuma nestaje, erozija raste. Apelirajući na javnu pomoć, prof. Heim ističe, da je Unesco učinio mnogo za Uniju, ali je potrebno temeljito pojačanje rada, da bi se riješili aktuelni problemi iz zaštite, te da Unija u svim zemljama zauzme pripadajuće mjesto, saradujući sa naučnim organizacijama.

U Uniju je primljeno 25 novih članova, među kojima su Savez Akademije nauka SSSR-a, koji se bavi zaštitom prirode i 5 talijanskih društava za zaštitu prirode.

Na kongresu je odlučeno da će se ova organizacija ubuduće zvati: »Međunarodna Unija za konzervaciju (čuvanje) prirode i njenih izvora«. (Union internationale pour la conservation de la nature et de ses resources). Promjenom naslova, ne misli se mjenjati osnovni smisao i orijentacija Unije, nego se specijelno želi naglasiti značaj socijalnih i ekonomskih problema koji će se ubuduće više tretirati u ovoj organizaciji. Za predsjednika ove međunarodne organizacije ponovo je izabran za naredne dvije godine, prof. Dr. Roger Heim iz Pariza.

Naučni radnici i stručnjaci iz čitavog svijeta poslali su ranije svoje referate iz svih oblasti prirodnih nauka. Svi referati su tretirali probleme zaštite prirode i prema glavnoj temi mogu se podijeliti u 4 glavne grupe:

I. Upravljanje zaštićenim predjelima na osnovu najnovijih naučnih rezultata.

II. Biološko dejstvo na širenje miksotomose među kunićima;

III. Restauriranje bioloških predjela, razorenih ljudskim djelovanjem;

IV. Odnos između ekologije i planiranja pejzaža.

Od mnogobrojnih referata, koji su tretirani na kongresu, naveo bi samo nekoliko:

A. Morel: Uticaj epidemije miksotomose na floru Francuske;

G. Passerini: Erozijska erozija u ilovastom i karsnom terenu;

W. Engelhardt: Obnova zemljišta biološki uništenog po čovjeku;

Prof. Ivo Pevalek: Područje sedre u Martin Brodu, u Bosni, njegove perspektive sa gledišta naučnih istraživanja i korištenja u svrhe odgoja i odmora;

W. Schaubberger: Preuređenje nepravilno regulisanih vodenih tokova;

G. P. Dementijev: Fauna SSSR i njeno čuvanje;

L. K. Šapošnikov: Stručnjaci za zaštitu prirode SSSR i njihova uloga u rješavanju problema zaštite prirode;

A. V. Malinovski: Korišćenje zaštitne uloge šuma u SSSR-u.

Kroz referate i diskusije naročito se je naglašavalo kompleksan problem zaštite prirode, koja obuhvata čuvanje, uspostavljanje i povećavanje prirodnih izvora, u današnjim uslovima razvitka privrede. Isto tako su raspravljana pitanja zaštite migrirajućih ptica iz država u države, sisara i riba. Veoma važna pitanja zagađivanja mora i rijeka zahtjevaju međunarodne sporazume i usklađivanja, razmjenu informacija i iskustava između pojedinih država. Nadalje su tretirana pitanja o mogućnostima osiguranja ishrane, o održavanju prirode i njenih pomoćnih izvora, o podizanju velikih oporavišta u zdravom prirodnom kraju, o zakonskim mjerama protiv zagađivanja voda i zaraze vazduha, o ozdravljenju ljudi kroz prirodu u industrijskim centrima gdje se rade teški poslovi i druga. Prirodne pomoćne izvore, tlo, vodu i zrak, potrebno je najpametnije iskorišćavati. U vezi svih gore navedenih problema, isticalo se je, da su zadaci Unije od ogromnog značaja za cijelu civilizaciju.

Na završetku kongresa donešeni su zaključci kojim se pozivaju vlade raznih zemalja da se ubuduće posveti naročita pažnja zaštićenim prirodnim rezervatima, da se sprovedu mjere za zaštitu flore i faune. Da bi se ovi zadaci što uspješnije izvršili preporučuje se Vladama da organizuju sastanke stručnjaka pojedinih zemalja s ciljem da se izvrši razmjena mišljenja, informacija i iskustava. S obzirom na porast čovječanstva, kongres preporučuje osnivanje nacionalnih parkova i prirodnih rezervata, gdje god za to postoje uslovi. Naročitu pažnju kongres poklanja Međunarodnom omladinskom savezu za izučavanje i zaštitu prirode, te se postavlja zadatak da se uvede u školske programe i predmet o osnovama znanja o konzervaciji prirode i prirodnih izvora. Također su donešeni zaključci o pojedinim mjerama zaštite na Cejlonu, na arhipelagu Galapagos, o zaštiti polarnih medvjeda, foka, o zaštiti vodenih biotopa, endemnih biljaka i mnogih drugih pitanja. Kongres se je obratio Ekonomskom i Socijal-

nom Savjetu organizacije OUN sa preporukom da se odpočne sa izučavanjem morskih bioloških zaliha. Naročito je naglašena potreba razmatranja problema odnosa između stanja prirodnih zaliha i povećanja broja stanovništva u svijetu.

Za vrijeme kongresa priređena je u Edinburgu izložba na kojoj su prikazane posljedice uništavanja šuma, razvitka erozije, prekomjerne ispaše stoke i druga. Na istoj izložbi prikazane su i mjere koje su razne zemlje preduzele da se spriječe loše posljedice. Te mjere su pošumljavanje i utvrđivanje pijeska, smirivanje bujica, terasiranje padina i drugo.

Za vrijeme kongresa priređena je izložba knjiga raznih zemalja iz područja zaštite prirode. Isto tako za vrijeme kongresa održana je nedelja prirodno-naučnih filmova, te su prikazani filmovi sa temama: Ovisnost među živim bićima, ugrožavanje prirodnih objekata, čovjek treba prirodu, i drugi. Sovjetski film »Prijatelji i neprijatelji« o biološkim metodama borbe protiv štetočina bilja, pobudio je opću pažnju prilikom prikazivanja.

Poslije kongresa priređene su ekskurzije u razne dijelove Škotske. Tom prilikom učesnici su se upoznali sa prirodnim ljepotama Škotske, metodama i zadacima zaštite prirode. Naročita je pažnja poklonjena usklađivanju izgradnje hidroenergetskih objekata, hidrocentrala, sa očuvanjem ribljih bogatstava. U Škotskoj se izvode znatni radovi na ponovnom pošumljavanju. Škotska kao zemlja rijetke ljepote i romantike posjeduje veoma značajne nacionalne parkove, prirodne rezervate, jezera i druge objekte, koji su posjećeni od učesnika kongresa, te su ostavili dubok i trajan utisak.

Opći je utisak da je kongres bio veoma uspješan. Izmjena misli i iskustava između delegata pojedinih zemalja omogućuje ubuduće sprovođenje mnogo efikasnijih i korisnijih mjera na polju zaštite prirode, a na dobrobit čitave zajednice.

ing. Viktor Ržehak

ODBOR ZAŠTITE SPOMENIKA KULTURE FNRJ

Duže vrijeme osjećala se potreba za osnivanjem jednog tijela koje bi imalo zadatak da koordinira cjelokupnu praktičnu i teoretsku djelatnost svih zavoda za zaštitu spomenika kulture FNRJ (organ, dakle, koji bi imao ovlasti i karakter Saveznog Instituta iz prvih godina njegovog rada). O tome se pitanju češće raspravljalo na sjednicama direktora zavoda održanim u Beogradu, i na jednom od takvih sastanaka, u januaru 1956 g., odlučeno je da se osnuje Odbor zaštite spomenika kulture FNRJ. Zadaci Odbora utvrđeni su nešto kasnije posebnim Poslovníkom i formulirani ovako:

— da utvrđuje opšte principe politike zaštite u FNRJ;

— da organizuje raspravljanje nejasnih teoretskih pitanja iz službe zaštite i iznalazi jedinstvena gledanja;

— da sumira i prenosi praktična iskustva službe zaštite svih ustanova u zemlji;

— da pomogne rješavanje konkretnih problema zaštite ustanovi koja tu pomoć bude zatražila;

— da djeluje da služba zaštite zauzme jedinstven stav u odnosu na druge aktivnosti i mišljenja u zemlji po pitanjima kulturnog nasleđa;

— da u službenim međunarodnim odnosima, kada je u pitanju zaštita i konzervacija spomenika kulture, predlaže svoje pretstavnike i stav koji oni treba da zauzimaju.

Nema sumnje da je osnivanjem ovog Odbora, kojeg sačinjavaju organi zaštite — pretstavljeni po opuno-moćenim delegatima — dat pozitivan doprinos općoj liniji očuvanja kulturno umjetničke baštine naših naroda, osobito u slučajevima grubih prakticističkih

povreda Zakona od strane organa vlasti i većih preduzeća.

Kroz godinu i nešto više od svoga opstojanja Odbor je u mnogome opravdao nade koje su u njega polagane jer je donesen cio niz korisnih zaključaka i mjera u pravcu usklađivanja napora i unapređenja rada službe zaštite spomenika kulture. Između ostalog treba spomenuti učešće Odbora na sljedećim zadacima: Na Opštem zakonu o zaštiti spomenika kulture FNRJ; na pitanju problematike arheoloških iskopavanja i obezbjeđenja potrebnih mjera prilikom arheoloških kopanja; na pitanju administrativno-stručne fizionomije zavoda; na pitanjima kupovine i izvoza starog namještaja, posuda, tkanina i predmeta likovnih umjetnosti i osobito na poslovima organizacije saveznog savjetovanja o spomenicima Narodno-oslobodilačkog rata; na pripremama za Kongres arhitekata-konzervatora u Parizu i organizaciji izložbe zaštite spomenika kulture FNRJ u toj prilici, kao i na pripremama za Godišnju skupštinu Saveza muzejsko-konzervatorskih društava FNRJ u Zadru (aprila mjeseca 1957 g.).

S. T.

SAVJETOVANJE ARHEOLOGA NR BiH

Početak marta 1957 g. Arheološka sekcija Muzejsko-konzervatorskog društva NR BiH upriličila je sastanak svojih članova na Mogorjelu kod Čapljine, da bi — u toj prilici — razmotrili probleme i zadatke pred kojima stoji arheološka služba u našoj Republici. Mjesto je sretno izabrano, obzirom na okolnost da su učesnici ovoga skupa imali mogućnost da se do u detalje upoznaju sa problematikom konzervacije arheoloških lokaliteta (problem toliko aktuelan za prilike u BiH) i da iz toga izvuku korisne pouke. I upravo je Mogorjelo lokalitet kakav se samo može poželjeti, budući da ima kvalitete (Zavod je na ovome objektu vršio, kroz nekoliko godina, obimne konzervatorske zahvate) da može poslužiti kao školski primjer u ovome pravcu.

Na ovome Savjetovanju, koje je okupilo najveći broj arheologa naše Republike i drugih stručnjaka koji se bave poslovima arheologije, donesene su odluke od sudbonosnog značaja za njen daljnji razvitak na teritoriju NR BiH. Dosadašnju praksu, na sektoru arheoloških radova, koja se iscrpljivala u radu pojedinih grupa bez uže veze jednih sa drugima, zamijenije nova čija se prednost ogleda u planskom i sistematskom radu i međusobnoj saradnji svih sektora ove nauke, u prvom planu muzeja i Zavoda NR Bosne i Hercegovine. Među zadacima je predviđena i izrada karte BiH u kojoj bi bili naznačeni svi arheološki lokaliteti iz predhistorijskog i klasičnog perioda. Stim u vezi, odlučeno je da se odmah pristupi planskom rekognosciranju terena na čitavoj teritoriji BiH. Na tome poslu, za koji se predviđa da će trajati nekoliko godina, učestvovali će i arheolozi iz muzeja izvan Sarajeva, svi u granicama svoga područja, u koju će se svrhu, a i zbog drugih razloga, provesti teritorijalno razgraničenje aktivnosti svakog muzeja u Republici.

Na Savjetovanju je razmotreno i pitanje stručnog uzdizanja mladih arheologa. U tome pravcu doneseno je nekoliko korisnih zaključaka, u prvom redu iz oblasti učešća arheologa-početnika na značajnijim arheološkim istraživanjima u Republici i FNRJ.

Iz izloženih perspektivnih programa arheologa BiH osjeća se nova tendencija u pravcu koordinacije arheoloških istraživanja i jasno nastojanje da se ista uključe u život i aktueliziraju, kako bi pomogla proučavanju mnogih problema iz domena drugih nauka

osobito historije, političke ekonomije i društvenih prilika najstarije prošlosti naših naroda. Iz navedenoga razloga, novi programi ne idu samo na istraživanje golih činjenica i njihovu deskripciju, već više u smjeru korištenja konkretnoga materijala koji postaje polazna baza za otkrivanje društveno-ekonomskih odnosa i fakata koji su upravo i doveli do određenog umjetničkog kretanja. Tako će na pr. — po predviđenim planovima — istraživanja predhistoričara ići u pravcu proučavanja etnogeneze Ilira i daljem poznavanju neolitskih kultura naših krajeva. Klasični arheolozi stavljaju sada težište na proučavanje ekonomskih prilika iz doba rimske uprave u BiH i na razmatranje uloge koju su imali autohtoni elementi u razvoju klasične umjetnosti u Bosni i Hercegovini. Zato će i težište njihovih napora u budućnosti ležati na otkrivanju i proučavanju objekata koji su služili u gospodarske svrhe i doprinijeli ekonomskom razvoju naših krajeva. Ovamo spadaju rudnici (u Japri i Srebrenici npr.), ceste, mostovi, gospodarske zgrade i sl. Specijalna pažnja biće posvećena istraživanju veoma nejasnog kulturno-historijskog razdoblja u NR BiH koje leži na prelazu od Klasike (antike) na Srednji vijek.

Nema sumnje da će ovo Savjetovanje, ukoliko njegovi zaključci budu provedeni u djelo, biti od velike koristi za progresivniji razvoj arheološke službe u našoj Republici i da će doprinjeti daljnjoj saradnji muzeja i Zavoda za zaštitu spomenika kulture NR BiH u opštem interesu zaštite naše kulturno-umjetničke prošlosti.

S. T.

U SARAJEVU JE ODRŽANO DRUGO SAVJETOVANJE O ZAŠTITI PRIRODE I PRIRODNIH RIJETKOSTI

Od 22—26 maja 1956 godine održano je u Sarajevu Drugo savjetovanje stručnjaka FNRJ o zaštiti prirode i prirodnih rijetkosti, koje je organizovao Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NR BiH u Sarajevu uz saradnju svih republičkih Zavoda za zaštitu. Pored predstavnika zavoda za zaštitu, istom su prisustvovali i po jedan predstavnik Prirodnjačkog muzeja iz Beograda i Rijeke. Iz Sarajeva, pored predstavnika Savjeta za kulturu, prisustvovali su predstavnici Šumarskog, Medicinskog i Filozofskog fakulteta, Biološkog instituta i Društva, Uprave za šumarstvo, Lovačkog saveza, Šumarskog instituta i Društva, Zavoda za poljoprivredna istraživanja i Zemaljskog muzeja.

Glavni dio ovoga savjetovanja zauzeli su referati i to dva koja je pripremio Zavod NR Srbije i jedan koji je pripremio Zavod NR BiH. Referati su obuhvatili svu problematiku koja danas stoji pred kompleksom pitanja zaštite prirode uključujući tu i novi nacrt Zakona o zaštiti prirode.

Iz referata i diskusije moglo se razabrati današnje stanje zaštite prirode koje po pojedinim republikama izgleda ukratko ovako:

Zahvaljujući činjenici da je NR Srbija još 1948 godine osnovala svoj poseban Zavod za zaštitu i proučavanje prirode i prirodnih rijetkosti, u ovoj se Republici dosada najviše učinilo na konkretnom rješavanju mnogih problema iz ovog područja. Pored zaštite mnogih objekata i osnivanja prirodnih rezervata, te rješavanja pitanja organizacije i zaštite na terenu, u Srbiji danas radi veliki broj naučnih radnika i stručnjaka na pojedinim objektima. Specijalna pažnja je posvećena zaštiti zemljišta od erozije, zaštiti Pančić omorike i proučavanju Obedske Bare, pored niza drugih veoma značajnih problema iz zaštite.

Postavivši kao princip da zaštita prirode ima veoma važne naučne, kulturne i prosvjetne ciljeve, uz veoma veliko gospodarsko i socijalno značenje, NR Hrvatska je postigla velike uspjehe na polju zaštite, gdje se ova djelatnost ne smatra zadatkom jednog organa već cjelokupne društvene zajednice. U Hrvatskoj su dosada osnovana 3 nacionalna parka, to su: Plitvička jezera, Risnjak i Paklenica. Naša Plitvička jezera su svojim neopisivim ljepotama, mnogim prirodnim znamenitostima u vodi i na kopnu poznata i izvan naše zemlje. Veoma značajno pitanje u ovoj Republici je bilo zaštita sedrenog područja duž rijeke Krke, s obzirom na namjeravane izgradnje hidroenergetskih postrojenja u tom kraju. Čitav niz drugih problema kao zaštita park-šuma, botaničkih rezervata (Trsteno kraj Dubrovnika), pejzažnih parkova, rijetkih stabala i drugih problema, rješavan je u prošlom periodu.

Po ukupnom broju zaštićenih objekata prirodnih rijetkosti, na prvom mjestu stoji NR Slovenija. Od ukupno 500 zaštićenih objekata u našoj zmi, u ovoj Republici je dosada stavljena skoro polovina pod zaštitu države. Među mnogim objektima zaštićeni su rezervati Barska šuma kod Ljubljane, Hrastova šuma u Krakovu kod Kostajnice, Bledski grad, Straža na Bledu, dva alpinetuma, dva arboretuma i drugi. Naročito pomoć imaju organi zaštite od planinskih, turističkih i lovačkih organizacija, te udruženja izvidnika. Ustanovljena gorska straža od planinara i izvidnika veoma uspješno štiti rijetku planinsku floru i faunu. U ovoj Republici su naročito aktuelni problemi zaštite velikih površina, Iški Vintgar, Lipici, Bohinjska Kotlina, gdje se služba zaštite sukobljava sa interesima poljoprivrednika, lovaca, a sa druge strane sa projektima akumulacijskih bazena, električnih centrala i dr. Razumljivo je da se u Sloveniji poklanja velika pažnja i zaštiti mnogobrojnih pećina.

Izgleda da NR Crna Gora ima još najviše sačuvanih prirodnih ljepota koje privlače veliki broj naših i inostranih posjetilaca. U ovoj Republici nema još organizovane zaštite prirode i pojedini prirodnjaci iz drugih ustanova vrše i neke radove iz ovog područja. Za nacionalne parkove su proglašeni: Lovćen, Durmitor sa Crnim jezerom i Biogradsko jezero sa okolnom prašumom, ali bez određenih granica na terenu. Također se poklanja pažnja i zaštiti rijeke flore i faune.

Kao u Crnoj Gori tako ni u Makedoniji još nema organa koji bi se posvetili isključivo problemima zaštite prirode. Izdvojeni su kao nacionalni parkovi Perister i Mavrovo, a stavljeni su pod zaštitu Katlanovsko Blato, Rijeka Radika i drugi.

Za posljednje tri godine u NR Bosni i Hercegovini učinili su se znatni naponi na rješavanju pitanja zaštite. Uz stavljanje pod zaštitu čitavog niza objekata, naročito se pažnja posvetila zaštiti i proučavanju sedrenih područja Jajca, Martin Broda i Kravice, prašumskih rezervata Peručice kod Foče, Klekovače kod Drvara i Janja kod Donjeg Vakufa. U veoma značajne objekte spadaju glacialna jezera kao što su na planini Treskavici, Prokoško jezero, Šatorsko i druga, te se proučavanju flore i faune u istima kao i u okolini poklanja potrebna pažnja. Obzirom na znatne štete koje se još dešavaju u pećinama u posljednje vrijeme, čine se naponi, da se te pećine uredi, osvijetle i (Učine pristupačnim, kako bi se na taj način djelovalo odgojno i propagandno na mase posjetilaca. I u ovoj Republici kao i kod ostalih, pomanjkanje kadrova je uzrok da se nisu postigli još veći rezultati.

Po raznim problemima iz zaštite, naši zavodi nemaju jedinstven stav rješavanja, te se događa da se principi zaštite u nekim republikama provode povoljno, a u nekim se zanemaruju ili se uopće ne uzimaju u obzir, što se veoma nepovoljno odrazilo na terenu s obzirom da dosada još nema ustanove koja

bi za čitavu zemlju rješavala ovu problematiku, to se nameće potreba osnivanja koordinacionog tijela FNRJ za zaštitu prirode. Ovo bi tijelo, koristeći iskustva svih zavoda i ustanova, koje se bave ovom problematikom, imalo u prvom redu zadatak da poduzima pojedine mjere kod saveznih organa i izvršnih vijeća pojedinih republika u svrhu materijalnog obezbjeđenja za pojedine radove na zaštiti, a isto tako radi propisivanja zajedničkih uredbi, pravilnika i drugih radova. Isto tako bi ovaj odbor imao zadatak da objedini praktična iskustva službe zaštite svih ustanova u zemlji koje se bave zaštitom prirode i prirodnih rijetkosti.

Na koncu se naglašava potreba osnivanja posebne konzervatorske sekcije za zaštitu prirode i s obzirom na kompleksnost zadataka postavlja se kao važan zadatak osnivanje posebnih zavoda za zaštitu prirode u svim republikama.

Predloženi novi zakon o zaštiti prirode FNRJ razlikuje se od sadašnjeg, što je i razumljivo s obzirom na činjenicu da je prošlo 10 godina rada na zaštiti, te je postignut izvjestan napredak u rješavanju te problematike. Pri izradi nacrtu zakona išlo se u prvom redu za tim, da se postigne jednoobraznost i jedinstvenost, te da se uklone razne nejasnoće i praznine po pitanju rješavanja problematike, koje su se ranije bile ukazale.

Nacrt, među ostalim, predviđa ubuduće zaštitu čitave prirode, a ne samo prirodnih rijetkosti, zatim se predviđa osnivanje društava za zaštitu prirode, unošenje materije iz zaštite prirode u nastavne programe svih škola i druge odredbe.

U referatima se tretiralo pitanje nadležnosti zavoda i drugih ustanova kod zaštite rijetkih i proriđenih bioloških vrsta. Poznato je da se izvjesne rijetke vrste divljači, riba, bilja, pejsaža i drugih objekata, mogu zaštititi i po drugim zakonima kao što je Zakon o šumama, ribolovu, lovu, čime se stvara mogućnost zaštite na dva kolosjeka, uslijed čega dolazi do eventualnih sukoba po (pitanju nadležnosti »zaštite. Bilo bi potrebno da danas zaštita svih rijetkosti pređe u isključivu nadležnost Zavoda za zaštitu.

Da bi se specijalno na terenu mogli izvršiti mnogobrojni zadaci, specijalno da bi se razni ugroženi objekti što efikasnije zaštitili, potrebno je ojačati cjelokupnu organizaciju zaštite. Osnivanjem pojedinih sekcija u društvima za zaštitu ptičijeg svijeta, za zaštitu voda od zagađivanja, za zaštitu rijetke flore i faune u izvjesnim područjima, mnogo bi se učinilo na efikasnoj zaštiti pojedinih objekata, terena i čitavih područja.

Iza diskusije po referatima doneseni su zaključci, pa ću navesti samo najznačajnije:

— U interesu zajednice, a posebno što efikasnijeg rada i ostalih zavoda za zaštitu prirode, postavlja se zadatak da se pri postojećim zavodima za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti u svim republikama pristupi jačanju zaštite prirode, a napose u NR Makedoniji i Crnoj Gori potrebno je odmah organizovati službu zaštite prirode.

— Na osnovu prednjih konstatacija nameće se zadatak da se na općoj liniji pojača organizacija zaštite prirode odgovarajućim kadrovima i uz datu materijalnu i moralnu potporu.

— Neophodno je da se u najkraćem roku prema datim prilikama donese savezni zakon za zaštitu prirode, na osnovu kojeg će se naknadno izraditi odgovarajući republički zakoni za zaštitu prirode.

— Radi jačanja svijesti u širokim slojevima naroda o vrijednosti, značaju i čuvanju prirode i prirodnih objekata, kao jedan od najprečih zadataka postavlja se potreba intenzivnog širenja agitacije i tumačenja zaštite prirode.

Specijalnu pažnju posvetiti formiranju društava za zaštitu prirode, te koristiti sindikalne organizacije,

prijatelja prirode, prirodoslovna, biološka, speleološka, turistička, planinarska, ribarska, lovačka i druga društva, kao i organizacije izvidnika i planinki, omladine i drugih.

— Konstatovano je da je šumarstvo i lovarstvo preduzelo mnogostruke forme zaštite prirode, te je potrebno u obostranom interesu pojačati saradnju sa svim pomenutim organizacijama.

— Kao veoma važan zadatak u daljem radu nameće se potreba afirmacije principa zaštite prirode i u drugim granama privrede koje su pokazivale dosada manje sklonosti razumijevanja za zaštitu prirode, kao što su, napr. elektroprivreda, poljoprivreda, vodoprivreda itd., a čiji rad duboko zadire u zaštitu prirode.

— U interesu što efikasnijeg sprovođenja mjera zaštite prirode potrebno je uspostaviti što tješnji kontakt sa biološkim institutima, prirodnjačkim muzejima, a naročito sa zavičajnim muzejima.

— Pojačati učešće i ingerenciju organa za zaštitu prirode u savjetima za nacionalne parkove, kao i kod uprava narodnih izletišta, park-šuma i sl.

— Kao jedan od važnih zadataka postavlja se izdvajanje i osnivanje nacionalnih parkova kod svih republika, kao što je to već učinila NR Hrvatska. Posebno se preporučuje NR Sloveniji razmatranje mogućnosti ponovnog osnivanja nacionalnog parka »Triglavska jezera«.

— Preporučuje se organima zaštite prirode da intenzivno rade na ujednačavanju zajedničke nomenklature za prirodne objekte.

— Pojačati naučni i stručni literarni rad o zaštiti prirode i u tom smislu potpomoći saradnjom iz drugih republika postojeću publikaciju »Zaštita prirode« NR Srbije.

— S obzirom na važnost i hitnost donošenja novog saveznog zakona o zaštiti prirode kao i rješenja mnogobrojnih problema, potrebno je što prije osnovati jedno koordinaciono tijelo FNRJ za zaštitu prirode sa sjedištem u Beogradu, u kome će biti pretstavnici svih zavoda koji rade na zaštiti prirodnih rijetkosti.

— Kako su ova savjetovanja pokazala veoma dobre rezultate u radu na zaštiti prirode, to se zaključuje da se ubuduće ista usvoje kao veoma potreban metod rada, s tim da se ista održavaju najmanje jednom godišnje. Predlaže se da se iduće savjetovanje održi u Skoplju, odnosno u NR Makedoniji.

Na koncu savjetovanja održana je stručna ekskurzija na Treskavicu planinu. Učesnici su razgledali najvažnije predjele prirodnih ljepota, kao što su glavčijalna jezera, pojedine dijelove šuma, pejsaža, vrhove planina i druge objekte, te su se tom prilikom upoznali i sa glavnim odlikama flore i faune ove naše planine.

Ing. V. R.

IZLOŽBE LIKOVNIH UMJETNOSTI U NAŠOJ ZEMLJI

Godina 1956. ispunjena je, u našoj zemlji, većim brojem značajnijih kulturnih manifestacija, među kojima posebno mjesto pripada dokumentarnim izložbama iz oblasti likovnih umjetnosti. Te su izložbe organizovane, uglavnom, u režiji i uz stručnu pomoć konzervatorskih institucija u FNRJ s namjerom da pomognu popularizaciji kulturno-umjetničke baštine naših naroda i da time doprinesu estetskom vaspitanju širih masa. Ujedno one bi trebalo da — direktno ili indirektno — pomognu službu zaštite spomenika kulture u vršenju njenih zadataka. Obzirom na tijesnu sadržajnu i tematsku povezanost izložbi ovoga tipa

sa poslovima Zavoda, dajemo kratke prikaze svih važnijih kulturnih manifestacija ove vrste, koje su tokom prošle godine organizovane u zemlji.

»SRPSKI NADGROBNI SPOMENICI«

Prvih dana januara 1956 g., u prostorijama Etnografskog muzeja u Beogradu, otvorena je izložba sepulkrame arhitekture NR Srbije. Na okupu su se našli mnogi spomenici nadgrobne arhitekture, vremenski zatvoreni u period od kasnog Srednjeg vijeka do 19. st. Unutar tog kruga našli su se objekti sačinjeni u kamenu (stećci, stupovi s reljefima, nišani, stele i križevi) i drvene konstrukcije (sanduci, drveni stubci, obični i pokrovljeni krstovi i sl.). Stiže se dojam da su organizatori išli linijom da na izložbu dođu najtipičniji primjeri iz čije bi ukupnosti mogla proizaći razvojna nit grobne skulpture i ornamentike, i ujedno sva veličina i ljepota onog dijela naše umjetnosti gdje je nacionalni duh i karakter tako dominantan, često isključiv i jedini. Ta gola potresna skulptura, djelo ruku domaćih, anonimnih, majstora, običnih ljudi iz naroda, priprostih i neukih, često zanatski nevjestih, skupila je u sebi, u njenim šematičnim i rustičnim oblicima, svu životnu ljubav i sva osjećanja autora sa snagom izražajnosti koja nas začuđuje. Istina je, međutim, da dobar dio izloženih predmeta nije išao dalje od standardnog i tipičnog. Zbog toga je broj karakterističnih primjeraka, relativno, ostao ograničen. No, uzev u prosjeku, izložba predstavlja ipak jednu zaokruženu cjelinu, dovoljnu da istakne sve bitno za poznavanje karaktera srpske nadgrobne plastike.

Na početku su stajali stećci iz okoline Krupnja, Bajine Bašte i Arandelova, koji odmah u nama pobuđuju asocijacije na istovrsne primjere u BiH, iako su ovi iz Srbije nešto oskudnije dekorisani. Obično oni sadrže samo spiralu ili rozetu, rjeđe pojedinačni lik, upropašćen do krajnjih granica. Zanimljiva je studenička nekropola, čija figurama plastika, sugestivne jasnoće, govori o neobičnoj invenciji autora ovih spomenika, naših seljaka-majstora. Treću grupu predmeta sačinjavale su stele iz okoline Beograda i Prizrena, bogatije urešene i često ispunjene natpisima; pripadaju vremenu Prvog srpskog ustanka. Na kraju je stajala najbrojnija grupa spomenika iz 19. st., prikupljenih u raznim dijelovima Srbije. Plastični kvaliteti ove vrste spomenika su i odveć naglašeni. Mnogi su kolorirani živim, običnim mineralnim bojama (ultramarin, žuti oker, cinober), ali je primjetno, također, i daleko veće prisustvo tekstualnog urezivanja, često u obliku stihova, što kod spomenika iz ranijih epoha predstavlja gotovo rijetkost.

Kod drvenih konstrukcija, duborezu je poklonjena glavna pažnja. Geometrijski, biljni i životinjski prikazi, uz mjestimične prikaze čovjeka, formalno prekrivaju čitave plohe objekata. Uz standardne ukrase, kakve inače srećemo na mnogim spomenicima sepulkralne arhitekture, počam od antike do Srednjeg vijeka (golub, tordirano uže, štit, mač) nalazimo, također, i predmete čija je primjena u našim krajevima relativno nova (časovnik, kišobran, pero, mastilo) predmete, dakle, kojima se pokojnik služio za života, što je svakako daleki echo grobnih pretstava Etruščana i njihove životne veselosti u odnosu na sumorni i otužni zagrobni život.

Izložba je studiski postavljena. Ekspoziti su izloženi kronološki. Pa iako izvjesna sentimentalno-romantična nota prožima cjelinu postavke, to ipak nije uticalo na naš stav prema izloženom materijalu, kojeg bi i drugi put rado vidjeli i još jače mu se približili.

S. T.

»KAMENI SPOMENICI NR HRVATSKE«

Pri kraju 1955 g. otvorena je u Zagrebu, u prostorijama Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, u Opatičkoj ulici, izložba: Kameni spomenici NR Hrvatske. U pet grupa raspoređeni su ekspoziti, originalni i kopije mnogih spomenika sa čitavog republičkog područja. U obzir su došli samo oni primjerci koji imaju značaja u historijskom smislu. Od ulomaka gotičke crkve iz Iloka i značajnijih glagoljskih kamenih dokumenata (Baščanska ploča, stup nadbiskupa Pavla i dr.), nadgrobni ploča i bareljefa do historijskih natpisa i srednjovjekovnih grbova, nižu se ekspoziti ove značajne izložbe. Sve, dakle, ima dokumentaran karakter što je i razumljivo kada se zna da će ona egzistirati kao stalna izložba u okviru Povijesnog muzeja Hrvatske.

S. T.

»SREDNJEVJEKOVNO ZIDNO SLIKARSTVO ISTRE«

Krajem 1955 g. i prvih mjeseci 1956 g. — u organizaciji Jadranskog Instituta — otvorena je na Rijeci izložba »Srednjovjekovno zidno slikarstvo Istre«, čiji sadržaj ispunjavaju kopije zidnih slika sačinjene na originalima rasutim po seoskim crkvama i grobnim kapelama Istarskog poluotoka — nastalim u vremenu od 11 do 16 st.

Po broju izloženih ekspozita Izložba je mala, no, ipak dovoljna da jasno ilustruje srednjovjekovno umjetničko bogatstvo Istre, najjače izraženo na području zidnog slikarstva, čija je prevaga nad ostalim sektorima likovnih umjetnosti tolika da se slobodno može reći da zidno slikarstvo čini glavni sadržaj umjetničke aktivnosti na Poluotoku kroz čitav Srednji vijek. Značaj ovog slikarstva leži u njegovoj izvornosti, a ljepota u priprostoju jednostavnosti. Njihovi autori su domaći majstori, obični ljudi iz puka, jednostavni u svom umjetničkom shvatanju i slobodni u stvaranju djela koja nisu ograničena šablonom onovremenih slikarskih škola i standardne ikonografske šeme. Ta umjetnost, u suštini nacionalna, uprkos religiozne tematike, najbolji je izraz umjetničkog shvatanja Hrvata Istre toga doba.

Ekspoziti su postavljeni hronološkim redom. Na početku su stajale zidne slike iz Savinčenta (13. st.), izvanredni primjerci romaničke umjetnosti nastale u oblasti gdje se križaju uticaji Italije i srednjoevropskog umjetničkog kruga. A onda su došle freske iz Berma, Boljama, Draguča, Lovrane, Lindara, Zminja i drugih krajeva. Za neke od ovih dekoracija zna se i autor, kod drugih zasada je on još uvijek nepoznat. Tako se napr. spominju Trevisanus, autor slikarja iz Savinčenta (nije još zasigurno utvrđeno da li je on zaista autor slika ili možda poručio?), Klerigin iz Kopra (1471), Vincent iz Kastva (1474), Dominik iz Udina, građanin iz Vodnjana (1530), i meštar Anton s Padove (1529—37).

S. T.

»IZLOŽBA KOPIJA SRPSKIH SREDNJEVJEKOVNIH FRESAKA«

U decembru 1955 g., u beogradskoj Galeriji fresaka, otvorena je Izložba kopija srpskih srednjovjekovnih fresaka. Oko stotinu novih kopija, koje ranije nismo vidjeli, iz desetak najčuvanijih manastira srednjovjekovne Srbije, pokazalo je, bar u malome, veličinu umjetničkih dostignuća naših majstora živopisa. Izlo-

žbom su obuhvaćene sve tri srpske arhitektonske škole.

Gradac, Morača i Sopočani su, u ovoj prilici, predstavnicima tzv. »Raške škole«, u koju su uključene crkve nastale u vremenu od polovine 12 do kraja 13 st, dakle, građevine nastale u doba uspona Nemanjića. Na njih se nadovezuju tzv. »Makedonska škola«, koja traje relativno kratko i koja završava već u drugoj polovini 14 st., otprilike nešto poslije 1371 g. Ova je škola zastupljena sa freskama »Bogorodice Ljeviške« u Prizrenu. »Matejića« kod Kumanova i »Sv. Arhanđela« iz manastira Lesnovo. Na kraju su freske, najmlađe po svom nastanku, koje pripadaju grupi crkava iz tzv. »Moravske škole« (ovamo spadaju objekti nastali u vremenu od Maričke bitke do 1450 g. tj. do definitivnog pada srpskih zemalja pod tursku upravu). Iz ove grupe spomenika na Izložbi su prezentirane freske manastira Manasije, Ravanice, Kalenića i Nove Pavlice.

Uz kopije zanimljivih detalja, znatan broj eksponata ove Izložbe predstavljaju kompozicije, često veoma složene (»Kristov ulaz u Jerusalem«, »Suđenje Kristu«, »Pričešće apostola« i dr.). Neke kopije ispunjavaju pojedinačne figure između kojih su najzanimljivije one sa pretstavama naših srednjovjekovnih vladara (Kralj Milutin, car Dušan, carica Jelena, car Uroš), despota, apostola i svetaca. Sve te slike pokazuju veliko bogatstvo slikarske vještine naših srednjovjekovnih majstora, solidnu tehniku i čest oslon na život i prirodu odakle crpu inspiraciju da bi unutar religiozne tematike uvukli mnoge svjetovne elemente (pejsaži i predmeti svakodnevnog upotrebe).

S. T.

ČOVJEK, PRIRODA I PREDMETI NA IZLOŽBI KOPIJA FRESAKA U BEOGRADU I DRUGIM NAŠIM CENTRIMA

U sklopu niza dokumentarnih izložbi u FNRJ, nalazi se i Izložba koju je, pod gornjim naslovom, organizovala i otvorila Komisija za kulturne veze sa inostranstvom u Beogradu. Radi se ovdje o stopedeset kopija fresaka koje su beogradski umjetnici Zdenka i Branislav Živković napravili po originalima nadeanim na zidovima crkve »Bogorodice Ljeviške« u Prizrenu od kojih su kompletirali izložbu, koja je dosada obišla glavne administrativne i kulturne centre u FNRJ i mnoge evropske gradove. U svim mjestima u kojima je dosada bila postavljena, izložba je pozitivno ocijenjena, radi njene originalnosti i likovnih kvaliteta.

Umjetnici su došli na ideju da kopiranjem pojedinih detalja sa fresaka otkriju i onu vrijednost naših srednjovjekovnih zidnih slika koja je ostala skrivena u času kada te slike gledamo u cjelini. To su isključivo profani elementi koje su nepoznati autori uvukli u religioznu tematiku. Ovakve kvalitete beogradski su slikari vidjeli u vrijeme izvođenja konzervatorskih zahvata na ovome objektu, na kojim su poslovima i sami učestvovali i u kojoj su prilici stručnjaci Zavoda za zaštitu spomenika kulture NR Srbije otkrili i očistili preko 600 m² živopisa. Izložene kopije otkrivaju smisao naših srednjovjekovnih majstora za posmatranje okoline i scena iz svakodnevnog života, kao i njihovo realističko prikazivanje. Zato ćemo na kojima sresti niz predmeta kućne upotrebe (»Sud i kašćica«, »Vaza«, »Školska tablica«), zatim oruđa (»Čamac«), predmete prirode (drveće, voće, cvijeće, razne ptice, životinje, ribe) te nizove raznovrsnih, koloristički, fino skladanih, ornamenata. Svi ti detalji otkrivaju neobičnu invenciju i snažnu umjetničku maštu svojih autora, sklonih često psihološkoj karakterizaciji ličnosti. Siguran u crtežu, sa smislom za

boju i kompoziciju, naš je srednjovjekovni majstor mogao da ostvari autentična umjetnička djela.

Kopije su rađene adekvatnom tehnikom, tj. tempera bojama.

Svojim zanimljivim materijalom i izborom detalja, Izložba pruža važnu dopunu ocjeni našeg srednjovjekovnog zidnog slikarstva.

S. T.

»SOPOČANSKI KRISTALI«

U dopunu k poznavanju srednjovjekovnog umjetničkog blaga u FNRJ, otvorena je u aprilu 1957 g., u Galeriji grafičkog kolektiva u Beogradu, izložba »Sopočanski kristali«. Beogradski slikar Milovan Arsić izložio je tom prilikom 14 kopija zidnih slika ovog manastira da bi tako doprinio njegovom boljem i potpunijem poznavanju.

S. T.

»IZLOŽBA KONZERVATORSKIH RADOVA NA CRKVI SV. SOFIJE IZ OHRIDA« U SARAJEVU

Nakon nekoliko pokušaja, Zavodu je pošlo za rukom da, uz stručnu i izdašnu materijalnu pomoć Saveznog instituta za zaštitu spomenika kulture FNRJ u Beogradu i djelimično učešće Savjeta za kulturu NRBiH u participaciji troškova održavanja izložbe, prenese iz Prištine u Sarajevo kompletnu »Izložbu konzervatorskih radova na crkvi sv. Sofije u Ohridu«, koja je bila otvorena u Umjetničkom paviljonu od 24. II. — 7. III. 1957 g. To je bila prilika za naše sugrađane da bez većeg napora uđu u srce i dušu čitavog niza problema s kojima se bavi služba zaštite spomenika kulture. Ovo iz razloga što je način prezentacije eksponata izložbe udovoljavao svim principima savremenog izlaganja umjetničkih predmeta. Postavljeni in continuo i predstavljeni elementima modernog izlaganja te popraćeni odgovarajućim tekstom, izloženi predmeti su dali lako preglednu sliku o samom objektu i radovima izvršenim na njemu. Izložba je, također, pokazala značajan stepen odgovornosti izlagača prema publici koji su izložbene prostorije brižno pripremili i sve njene zidove prekrečili specijalno za ovu svrhu. Vješta postavka Izložbe u cjelini i cjelokupni njen aranžman svjedoci su istančanog ukusa njenih organizatora i snalažljivosti u korištenju relativno malog prostora za smještaj po opsegu velike izložbe, a da ona ipak nije ostavila dojam pretrpanosti, već skladnog rasporeda.

U ovoj prilici Sarajlije su imale priliku da razgledaju eksponate Izložbe formirane na materijalu najvećeg radilišta, sa stanovišta konzervatorske službe u zemlji. Ukusni panoi s crtežima i fotografijama, makete zgrade i kopije fresaka, uz objašnjenja u tekstu, pružaju posjetiocima očiglednu predstavu o radu stručnjaka koji ulažu silne fizičke i umne napore u poduhvatima specijalne prirode, a koji iziskuju velika stručnu spremu, stručnu vještinu, odvažnost i spretnost svakog pojedinca. Jer radilo se o spasu vrijedne arhitekture sa dragocjenim freskama i drugim umjetninama koje je trebalo sačuvati. Radilo se o sv. Sofiji iz Ohrida, nekadašnjoj katedralnoj crkvi i sjedištu autonomne ohridske arhiepiskopije, drevnom zdanju starom preko hiljadu godina, koje počiva na temeljima još starijih zgrada, nastalih kojih 4—8 stotina godina prije sv. Sofije.

U cilju zaštite ove izvanredne arhitektonsko-skulpturalno-slikarske cjeline formirana je specijalna međurepublička komisija u koju su ušli eminentni predstavnici službe zaštite i odgovarajući stručni eksperti iz čitave FNRJ. Komisija je imala zadatak da svestrano ispita i prouči objekat, njegovo tehničko sta-

nje i da preporučiti mjere u cilju njegova očuvanja i zaštite. Sv. Sofija je tako postala veliko radilište na kome su se — od ranih ljetnih do kasnih jesenjih dana — okupljali arhitekti, likovni umjetnici, arheolozi i historičari umjetnosti, kemičari i konzervatori, studenti i daci. Dolazili su s tek nejasnim predstavama o konzervatorskoj službi a odlazili s izvjesnom praktičnom naobrazbom i stručnim iskustvom te drugačije stečenom predstavom o spomenicima naše kulturne prošlosti, njihovom značaju i ulozi, o kojima se ranije tako imalo vodilo računa. I tako je nastajao kadar konzervatora, toliko potreban službi zaštite FNRJ.

Sistematski konzervatorski radovi na sv. Sofiji započeli su 1950 g. Predhodno su izvršeni obimni radovi na ispitivanju temelja i kvaliteta nosivosti tla, a onda mnogi, često složeni, zahvati na poslovima suptilne prirode i uz primjenu najmodernijih sredstava, jer je trebalo sačuvati estetsko i historisko jedinstvo građevine. Trebalo je osigurati svodove i zidove, a ne oštetiti freske na istima! Osobitost ovoga zahvata ležala je u ispravljanju 68 cm. iz svoje vertikalne nagutog južnog zida crkve, koji je, uz radove na zapadnoj fasadi, predstavljao najvažniji problem na sektoru građevinskih radova. Početkom maja 1953 g., nakon dužih priprema, ispravljen je zid primjenom sistema gvozdeneh zatega, što je predstavljalo novost u cjelokupnoj dosadašnjoj praksi izvođenja sličnih zahvata. Jednako je važan posao obavljen na sektoru čišćenja i konzervacije zidnih slika. Neke freske je, radi predviđenih arhitektonskih zahvata, trebalo ponovno povratiti na zid, na njihovo staro mjesto. S druge strane, postojala su mjesta sa dva sloja fresaka koje je trebalo razlučiti i oba sačuvati obzirom na njihov značaj u historijskom i umjetničkom pogledu. Upotrebljena su dva načina: skidanje bojenog sloja, skupa sa malterom i skidanje samog bojenog sloja, bez maltera. Sve te radnje i procesi pokazani su zorno na Izložbi. Sve je veoma jasno protumačeno i svakom je, bez stručnog vodiča, mogao lako shvatiti tok radova. Vidjeli smo sprave i naprave kojima su se konzervatori služili pri skidanju slikanih površina, način upotrebe tih sprava, pripremu lijepka, lijepljenje platna, skidanje freske, čišćenje pozadine, skidanje platna sa lica freske, postavljanje freske na zid, i mnoge ugrožene freske su spašene i život im je produžen bar za jedno stoljeće. S druge strane, skidanjem kreča sa fresaka otkriveni su novi značajni kompleksi zidnih slika (oko 1000 m²), koje po cjelokupnom svom značaju otvaraju nove stranice našeg srednjovjekovnog slikarstva.

Da bi upotpunili Izložbu organizatori su postavili i cio niz gipsanih kopija raznih ulomaka bogate skulptorske dekoracije, nastalih u periodu od 11—14. st. iz ruku vrsnih srednjovjekovnih majstora. Ovamo spadaju ploče ikonostasa i dijelovi reprezentativnog episkopskog sjedišta, te dekorativna plastika ciborija, kasnije pregrađenog u mimbar.

Ovako kompletirana »Izložba konzervatorskih radova na crkvi sv. Sofije u Ohridu«, besumnje je bila jedna od najinteresantnijih likovnih izložbi koje smo posljednjih godina imali u našem gradu.

S. T.

»UMJETNIČKA OBRADA METALA NARODA JUGOSLAVIJE KROZ VIJEKOVE«

U Muzeju primijenjene umjetnosti u Beogradu, pod pokroviteljstvom pretsjedinika Republike Josipa Broza-Tita, otvorena je — polovinom decembra 1956 g. — izložba »Umjetnička obrada metala naroda Jugoslavije kroz vijekove«. Inicijativa za ovu značajnu kul-

turnu manifestaciju potekla je od Muzeja za primijenjenu umjetnost u Beogradu, koji je, uz saradnju mnogih članova Saveza muzejsko-konzervativnih društava FNRJ, prikupio, potreban materijal iz čitave zemlje. Tim je eto putem na izložbu došao najdragocjeniji dio metalnog obrta sačuvanog po raznim krajevima naše zemlje: u muzejima, riznicama i privatnim zbirkama.

Ova, po opsegu, velika izložba imala je u sastavu 1252 originalna predmeta izrađena u zlatu, srebru, bronzi, gvožđu, bakru i kalaju. Izbor predmeta i njihovom tehnički dotjeranu opremu za izložbu izvršile su republičke komisije, svaka u granicama teritorija svoje republike, čime je trebalo obezbijediti što potpuniju prezentaciju umjetničkog inventara i izbjeći eventualne praznine, koje bi mogle nastati organizacijom ovakve izložbe iz centra.

Predmeti postavljeni u vitrine i na panoe, osvjetljeni s ukusom, raspoređeni bez nametljivosti, očišćeni i konzervirani, obuhvatili su vremenski raspon od dolaska Slavena u naše krajeve do danas, tj. period vremena od VI—XX. st. Poređaj predmeta je kronološki. Na početku je izložen kasnorimski provincijski nakit i germanske fibule (V—VI st.), a onda primjerci kultura oranog Srednjeg vijeka: kesteljska (VII — početka IX st.), ketlaška kultura i predmeti belobrdске grupe (IX—XI st.), starohrvatski nakit i oružje, uglavnom, dakle, predmeti do kojih se došlo putem praktičnih arheoloških radova (prstenje, broševi, fibule, privjesci za pojas, naušnice, dijelovi konjske opreme i oružja, corpusi i sl.). Poslije je došao period visokog Srednjeg vijeka, doba uspona naših nacionalnih država, kada je upotreba zlata i srebra sve to veća, epoha, dakle, prosperiteta naše srednjovjekovne rudarske industrije koja postaje polazna baza za bogatu djelatnost u oblasti umjetničke obrade metala. Predmeti ovog doba uglavnom su ograničeni na potrebe dvora (kao nakit, odnosno ukrasni inventar), crkve (predmeti crkvene upotrebe) ili kao sredstvo plaćanja (novac). Ta fundamentalna razlika u shvatanju i načinu života ljudi ranog srednjeg vijeka i onih u visokom srednjem vijeku isuviše je ostala upečatljiva i sugestivno nam se nameće već kod samog ulaza. I tako se ređaju predmeti: zlatno i srebrno posuđe cara Dušana, raka sv. Šimuna carske krune, prstenje, naušnice, crkveno posuđe, oltarne pale, željezni horosi, bronzana zvona itd. Tu su i razni sakralni predmeti iz vremena gotike, renesanse, na koje se poslije — na prvom katu — nadovezuju umjetnine iz vremena baroka, rokoka i klasicizma, sve do radova nastalih u savremenim radionicama škola za primijenjenu umjetnost. Pa iako na mnogim ovim predmetima osjećamo razne izvanjske uticaje (islamske umjetnosti na predmetima iz Srbije, Makedonije i NRBiH. talijanske na eksponatima iz Dalmacije, njemačke na onima iz Hrvatske i Slovenije) nacionalna komponenta je dominantna, često i isključiva.

Čitavo prizemlje rezervirano je samo za predmete kovanog željeza. Tamo smo našli invenciozna i duhovita rješenja raznih majstora, najčešće onih iz NR Hrvatske i Slovenije, gdje je ova vrsta zanata najviše i njegovana. To su razne gotičke rešetke, cimeri, vratašca, pa dva-tri predmeta zanatskog umijeća Maršala Tita iz vremena njegova naukovanja.

Na izložbi je bila zastupljena i naša Republika. Postojao je Odbor koji je trebao da se stara da Bosna i Hercegovina budu zastupljene onako kako im to i pripada, u skladu s bogatom umjetničkom tradicijom naroda ove Republike. Ali, iz onoga što smo vidjeli na Izložbi ne bi se moglo reći da je Odbor uspješno obavio svoj zadatak. Ima tu više nedostataka koji su nastali prvenstveno zato što je materijal skupljen samo sa nekoliko mjesta, tako da su neki muzeji, zbirke i riznice ostali netaknuti, da ne govo-

rimo o mnoštvu izvanrednih primjera iz privatnog posjeda, a zatim i zbog odsustva potrebne pažnje, usljed čega se dogodilo da pojedini zanati nisu uopšte obuhvaćeni iako je upravo na tome području BiH imala prvenstvo i vodeće mjesto (nožarski obrt, npr.). K tomu, uzgred rečeno, pridolazi i činjenica da u prizemlju, gdje su prikazani predmeti kovanog željeza, NRBiH nije bila uopšte zastupljena niti jednim predmetom iako takvih predmeta ima relativno veliki broj, kako onih iz starijeg doba (Lomnica, Stara pravoslavna crkva u Sarajevu) tako i iz našeg vremena (Trapisti kod Banja Luke, npr.).

Izložba »Umjetnička obrada metala naroda Jugoslavije kroz vijekove« jedna je od onih posleratnih kulturnih manifestacija u našoj zemlji koja je umnogome opravdala nade koje su u nju polagane. Ona je imala svoju dušu i jasno određenu koncepciju da okupljanjem na jednom mjestu najkvalitetnijih umjetničkih radova dobijemo kvalitetni prosjek našeg zanatstva kroz vijekove. Na ovaj način historičari umjetnosti su došli u priliku da na jednom mjestu proučavaju materijal iz svih krajeva zemlje i da na bazi toga upotpunjavaju svoje sudove o razvojnoj liniji primjenjene umjetnosti naroda FNRJ, što će ujedno biti i znatan potstrek i velika pomoć u radu onima koji se bave mišlju o izdavanju monografske studije o umjetničkoj obradi metala naroda FNRJ kroz vijekove. Podršku zato pruža i katalog Izložbe priređen u dva sveska. Prvi sadrži opsežan prikaz »Istoriski razvoj umjetničke obrade metala naroda Jugoslavije«, uz iscrpnu bibliografiju studija i članaka o umjetničkoj obradi metala u FNRJ i 125 reprodukcija (crno-bijelo). U drugom svesku je sabran kataloški popis izloženih eksponata.

S. T.

IZLOŽBA INKUNABULA U LJUBLJANI

Povodom proslave dana Prešerna, u februaru 1956 g., Narodna i Univerzitetaska knjižnica u Ljubljani, koje posjeduju najbogatije zbirke inkunabula u zemlji, priredile su Izložbu prvih štampanih knjiga. Pretežno su to bile knjige religioznog sadržaja, uz nekoliko svjetovnih izdanja s područja pravnih i filozofskih nauka. Knjige su štampane na latinskom jeziku i samo ograničeni broj primjeraka je sa tekstom njemačkog pisma.

Izložba je pokazala da se u glavnom gradu Slovenije nalazi dosta veliki broj veoma rijetkih izdanja, rariteta, čak i u evropskim relacijama. Tako su npr., između ostalih, bile izložene i: latinska biblija iz 1481; »Ciprianus« iz 1483; Tomas Aguinus (1475); Homerova »Ilijada« (1491); Ciceronov »Markus Tullius« (1492); Aristotelova »Logika« (1489); Horacijeva i Cezarova djela (1483, odnosno 1482); zbirka Petrarkinih soneta (1475) i sl. Među eksponatima ove izložbe uvršteni su i prvi primjerci inkunabula izrađenih u domaćim štamparijama, na Cetini u npr., koja je, uz štampariju iz Senja, predstavljala prvu instituciju te vrste u našoj zemlji. Iz cetinjske štamparije smo vidjeli izložen jedan »Osmoglasnik« (iz 1483) i »Psaltir s posledovanijem«, štampan 22. IX. 1495 godine.

Zanimljivo je na kraju istaći da niti jedna od izloženih knjiga nije štampana u Sloveniji. Izloženi primjerci predstavljaju isključivo uvezenu robu, koja je, na ovaj ili onaj način, tokom vremena, došla u Sloveniju i tu sačuvana do našeg doba.

S. T.

IZLOŽBA ISLAMSKIH RUKOPISA U BEOGRADU

Muzej primjenjene umjetnosti u Beogradu priredio je u svojim izložbenim prostorijama u Vuka Karadžića ul. 18 Izložbu islamskih rukopisa, koja je trajala od 1—30 X 1956.

Između 68 rukopisa prikazanih na ovoj Izložbi njih 32, dakle, skoro polovina, pozajmljeni su iz zbirke naše Republike Bosne i Hercegovine, odnosno, zbirki iz Sarajeva i to: 14 rukopisa iz Gazi Husrev-begove biblioteke, 15 iz Orijentalnog instituta i 3 rukopisa iz zbirki privatnih lica. Iz ostalih republika na Izložbi su bile zastupljene sljedeće zbirke: Državni arhiv u Skoplju, Orijentalna zbirka Jugoslavenske akademije u Zagrebu, Muzej primjenjene umjetnosti u Beogradu, Državni arhiv u Zagrebu, Muzej srpsko-pravoslavne crkve u Beogradu, Vojvođanski muzej u Novom Sadu i Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu.

Pored rukopisa tu je bilo izloženo i nešto kaligrafskog i knjigovozačkog pribora odnosno alata, koji se materijali nisu mogli kompletirati. Izložbene prostorije su bile dopunjene i drugim predmetima orijentalnog stila kao što su: levhe, tepisi, ibrici, peškuni, tepsije, svijećnjaci i dr.

Povodom izložbe štampan je i katalog, koji je vrlo lijepo opremljen i ilustrovan, a pripremila ga je Zagorka Janc, kustos Muzeja za primjenjenu umjetnost u Beogradu.

Posjetilac Izložbe mogao je uočiti prije svega to da se sa izloženim eksponatima željelo ukazati skoro samo na dekorativnu i slikanu stranu orijentalnih rukopisa i njihovih poveza, a naročito na minijaturno slikarstvo u tim rukopisima.

Mnogo manja je pažnja posvećena kaligrafskoj umjetnosti. Po našem mišljenju trebalo je posebno istaknuti i ukazati na rukopise nastale u našim krajevima da bi se na taj način vidio domet orijentalne kaligrafije kod nas.

Obzirom na specifičnost ove Izložbe možemo primjetiti i to da su i neke legende zapravo njihova većina bile štute i škrte, te prosječnom posjetiocu nisu mogle dati jasan uvid u materijal i tako privući njegovu pažnju. Tako je na pr. kod nekih rukopisa stajao samo njihov naslov bez ikakvih daljnjih obavještenja, pa su posjetiocu bez kataloga, a takvih je bilo većina, ostale nepoznate i neobjašnjene najosnovnije stvari. Zato smatram da je ovdje trebalo odstupati od uobičajenih što sažetijih legendi. Bilo je čak i nekoliko pogrešnih legendi, a i u Katalogu su se potkrale izvjesne greške.

I pored spomenutih i sličnih nedostataka Izložba je ipak, kao prva te vrste, imala svoj uspjeh. Ova nas je Izložba upoznala s materijalima s kojima raspolažu naše kolekcije, jer su za ovu birani najbolji umjetnički primjerci rukopisa.

Smatram da je upravo ovdje mjesto da ukažemo na potrebu otvaranja jedne stalne izložbe orijentalnih rukopisa u našoj zemlji. Za ovakvu izložbu svakako su najpovoljniji uslovi u Republici Bosni i Hercegovini i to upravo u njenom sjedištu — Sarajevu. Na početku je istaknuto da je za ovu izložbu u Beogradu najviše rukopisa pozajmljeno iz sarajevskih kolekcija, a i činjenica je da zbirke u Sarajevu imaju kvalitetno i kvantitativno najviše i najvrednijih rukopisa. Zato bi najprirodnije bilo da ovakva izložba bude u sastavu Orijentalnog instituta ili na pr. Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, obzirom da su ovo najbogatije zbirke. Ovakva izložba svakako bi bila od koristi. Istina ona bi trebala da bude tako postavljena da ne služi samo kao atrakcija za turiste nego da koristi i u naučne svrhe tj. da bude tako postavljena da od nje imaju koristi orijentalisti i drugi naučni radnici.

M. M.